

ανάμεσα στους κοινούς ανθρώπους», αποτελεί μιάν ἐγωιστικά δοκησίσοφη πρόφαση, και προδίνει στόμωμα τοῦ μυαλοῦ ν' ἀντιληφθεῖ πὼς ὑπάρχει ἓνα πνεῦμα γιὰ ὅλα τ' ἄτομα, κι ἀκόμα μαρτυρεῖ τὴν ἔλλειψη σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους.

Ἐκτελώντας τὴ δουλειά του ὁ ἄνθρωπος, γιῶθει ποιὰν ἀνάγκη μπορεῖ ἀκριβῶς ν' ἀντικρῦσει μὲ τὴ μπόρεσή του κι ἔτσι γεμίζει μ' ἓνα αἰσθημα ὑπεροχῆς, κι ἀπ' τ' ἄλλο μέρος δημιουργεῖ τὴν ἰδιαίτερη ἐκείνη ἱκανοποίηση, τὸ μεράκι, ποὺ τὸν κάνει νὰ δοκιμάζει γνήσια κι ἄδολη χαρά. Ἡ δουλειὰ τοῦ καθενὸς εἶναι ἓνα ἀνάπτυγμα τοῦ ἑαυτοῦ του. Εἶναι μιὰ κακὴ συνήθεια νὰ λέμε πὼς στὴ δουλειὰ δὲν ὑπάρχει ἐγκατάλειψη, δηλαδὴ ἡ εὐχαρίστηση ποὺ ἀπολαμβάνει κανεὶς ὅταν δίνεται δλόψυχα σὲ κάτι. Ὅχι μονάχα ὁ ρήτωρ, μὰ ὁ κάθε ἄνθρωπος πρέπει και μπορεῖ ν' ἀποδεσμεύει τὴν ἐσώτερή του ὁρμή· πρέπει νὰ βρῖσκει μιὰν εἰλικρινῆ και γνήσια ἔκφραση σ' ἐκεῖνο ποὺ μέσα του εἶναι νόημα και δύναμη. Ἡ κοινὴ ὡστόσο πεποίθηση εἶναι πὼς ὁ ἄνθρωπος προσαρμόζεται ὅπως - ὅπως στὶς συνήθειες τῆς τέχνης ἢ τοῦ ἐπαγγέλματος ποὺ διάλεξε και τὰ κουτσοκαταφέρνει, ὅπως κι ἓνα σκυλάκι μαθαίνει νὰ γυρίζει ἀδέξια μιὰ ρόδα. Μὰ σὲ τούτη τὴν περίπτωση ὁ ἄνθρωπος ἐξαφανίζεται· γίνεται τμῆμα τῆς μηχανῆς. Τότε μονάχα ἔχει βρεῖ τὴν ἔμφυτη κλίση του, ὅταν μπορεῖ κι ἐπικοινωνεῖ μὲ τοὺς ἄλλους μὲ ὅλη τὴν ἔκταση και τὴν ἔνταση ποὺ περικλείνει ἡ προσωπικότητά του. Πρέπει νὰ γιῶθει πὼς ἐκτελώντας αὐτὸ ποὺ τοῦ ἐπιβάλλει ἡ κλίση του, δίνει διέξοδο νὰ ἐκδηλωθεῖ ὁ χαρακτήρας του, μ' ἓναν τρόπο ποὺ εἶναι ὁ πιὸ πρόσφορος γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴν ἑποιαδήποτε δραστηριότητά του στὰ μάτια τῶν ἄλλων. Ἄν ἡ δουλειὰ του εἶναι ταπεινὴ, ἄς τὴν ἐξευγενίσει μὲ τὴ φιλοτιμία και τὴν ἐπίδοσή του. Ἄς βάζει σ' αὐτὴν ὅσα κατέχει κι ὅσα στοχάζεται, κι ὅσα στὴν ἀντίληψή του περικλείουν ἀξία, ἀλλιῶτικα οἱ ἄνθρωποι δὲ θὰ τὸν ξεχωρίσουν, οὔτε θὰ τὸν τιμήσουν, και δίκαια. Ἀστόχαστη θὰ εἶναι ἡ πράξη σας, ἂν στὸ ἔργο ποὺ κάνετε ἐξαντλήσετε τὴν προσπάθειά σας στὴν ἐπιφάνεια και τὴν εὐτέλεια τῆς μορφῆς, ἀντὶ νὰ μεταβάλετε τὸ ἔργο σ' ἓνα πειθῆνιο διαμέσο τοῦ χαρακτήρα σας και τῶν σκοπῶν σας.

Μᾶς ἀρέσουν ἐκεῖνες μονάχα ἀπ' τὶς πράξεις, ὅσες συγκεντρώνουν ἀπὸ παλιὰ τὸ θαυμασμὸ τῶν ἀνθρώπων και δὲ γιῶθουμε πὼς ὅτιδήποτε κι ἂν κάνουμε μπορεῖ νὰ ἔχει τὴ σφραγίδα τῆς θεϊκῆς παρουσίας. Νομίζουμε πὼς ἡ μεγαλοσύνη εἶναι συνυφασμένη μὲ κάποιες προνομιακὲς θέσεις ἢ περιστάσεις, μ' ὀρισμένα λειτουργήματα ἢ ἐξουσίες, και δὲ βλέπουμε πὼς ὁ Παγκανίτι κάνει τὴ μαγεία και τὴν ἔκσταση νὰ ξεπηδοῦν ἀπὸ μιὰ χορδή, κι ὁ Ὀυλενστάιν ἀπὸ μιὰ ἐβραϊκὴ ἄρπα, και πὼς ἓνα ἐπιτήδειο

παιδί μπορεί να κάνει περίτεχνα κεντήματα ψαλιδίζοντας κατάλληλα ένα κομμάτι χαρτί, ο Δάνζηρ να ζωγραφίσει αριστουργήματα παίρνοντας για μοντέλα του χοίρους, κι ο άντρειωμένος, μ' όλη την ταπεινή καταγωγή και το περιβάλλον του, να κάνει πράξεις ήρωικές. "Ό,τι είναι άσημο ή ταπεινό σημαίνει πως δε βρήκε ακόμα τον ποιητή του, μ' αν θελήσετε έσείς να καταπιαστείτε μ' αυτό, βάζοντας όλη σας την ψυχή, μπορείτε να το κάνετε θαυμαστό και φημισμένο όσο κι οτιδήποτε στον κόσμο. Για να μάθουμε να εκτιμούμε, ως πάρουμε παράδειγμα τους έστεμμένους. Στον κύκλο τους ή φιλοξενία, οί γάμοι, οί θάνατοι και χίλιες άλλες εκδηλώσεις γίνονται έντυπωσιακά γεγονότα και ντύνονται με μεγαλόπρεπη έπισημότητα. Το να κάνετε καινούργια αξιολόγηση τών πραγμάτων, σημαίνει ότι ύψώγεστε επάνω απ' το κοινό επίπεδο.

"Ό,τι κάνει ο άνθρωπος, εκείνο έχει. Γιατί λοιπόν να έλπιζει ή να φοβάται; "Ας υπολογίζει για σταθερό αγαθό μονάχα εκείνο που βρίσκεται μέσα του και που θ' αναβλύζει σαν αείρροη πηγή ενόσω αυτός θά ζει και θά υπάρχει. Το αγαθό της τύχης έρχονται και φεύγουν σαν τὰ σύννεφα· ως μὴν κρεμιέται επάνω τους· ως τὰ σκορπάει μόνος του στους τέσσερις ανέμους, δείχνοντας έτσι πως ασφάλειά του όέν είναι το κεκτημένο μά ή αστείρευτη παραγωγικότητά του.

Ο κάθε άνθρωπος έχει τον κληρο του. Η ιδιοφυία του, δηλαδή ή ικανότητα που τον κάνει να ξεχωρίζει από κάθε άλλον, ή ευαισθησία του σε όρισμένη κατηγορία επιδράσεων, ή εκλογή του τι ταιριάζει στη φύση του κι ή απόρριψη του τι όέν ταιριάζει, προσδιορίζει και το είδος της αποστολής που του ανέθεσε ή κοσμική συνείδηση. Όταν ο άνθρωπος σκέφτεται και διαλέγει είναι ή φύση δια μέσου του που διαλέγει και σκέφτεται. Ο άνθρωπος είναι ένα σύστημα, ένα μεθοδικό νοικοκύρεμα· ένας κορφολόγος που περπατά και μαζεύει ό,τι του χρειάζεται. "Απ' τις άπειράριθμες ποικιλίες τών φαινομένων που τον κυκλώνουν παίρνει μονάχα ό,τι προσιδιάζει στο χαρακτήρα του. Σε τούτο μοιάζει μ' εκείνα τὰ δίχτυα που ρίχνουν στο ποτάμι για να μαζεύουν τὰ ξύλα που κατεβάζει το ρέμα, ή με το μαγνήτη που τραβά μονάχα τὰ σιδερένια αντικείμενα. Κάποια γεγονότα, λόγια ή πρόσωπα που παραμένουν στη θύμησή του χωρίς να μπορεί να εξηγήσει το γιατί, παραμένουν επειδή βρίσκουν κάποια απήχηση μέσα του που με το να μὴ γίνεται άμεσα αντιληπτή δε σημαίνει πως είναι και λιγώτερο ούσιαστική. Τα γεγονότα αυτά, τὰ λόγια ή τὰ πρόσωπα περικλείουν κάποια αξία για αυτόν, γιατί συμβολίζουν καταστάσεις τών συνειδησιακών του παρορμήσεων που μάταια θά προσπαθούσε να τις έρμηνεύσει με τις συμβατικές και

τρέχουσες ἐκφράσεις. "Ὅ,τι τραβάει τὴν προσοχή μου τὸ συγκρατῶ, καὶ πρέπει γὰρ τὸ συγκρατῶ, ὅπως καὶ κάνω τὴ γνωριμιὰ ἐκείνου ποὺ χτυπάει τὴν πόρτα μου, ἐνῶ χιλιάδες ἄλλοι, τὸ ἴδιο ἄξιοι ποὺ προσπερνοῦν τὸ κατώφλι μου, μένουσιν ἄγνωστοί μου γιὰ πάντα. Κάποια περιστατικά, κάποιοι χαρακτηριστικοὶ τρόποι, πράξεις, μορφές ἢ κάποια γεγονότα ἐντυπώνονται στὴ μνήμη σας μὲ πολλὴ περισσότερη ἐμμόνη ἀπ' ὅση εἶναι ἡ φαινομενικὴ τους σημασία. Τοῦτο συμβαίνει γιὰτὶ βρίσκουν ἀπήχηση στὴν ἐμφυτὴ σας ἀξιοσύνη. Ἀφήστε τὰ λοιπὸν γὰρ ἐνεργοῦν ἐπάνω σας καὶ μὴν τ' ἀπορίχνετε, ψάχνοντας γιὰ σημαίνουσες κοινοτοπίες. Ἐκεῖνο ποὺ ἡ καρδιά σας νομίζει μεγάλο, εἶναι καὶ μεγάλο. Δὲ λαθεύει ποτὲ ἡ διαίσθηση τῆς ψυχῆς.

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ὑπέρτατο καὶ ἀναφαίρετο δικαίωμα καὶ μπορεῖ γὰρ γίνεαι κάτοχος ὅλων τῶν πραγμάτων ποὺ εὐχαριστοῦν τὴ φύση του καὶ τὸ πνεῦμα του. Μπορεῖ γὰρ πάρει τὸ καθετὶ ποὺ βρίσκει ἀνταπόκριση στὴν πνευματικὴ του ὑπόσταση καὶ καμιά δύναμη δὲ θὰ εἶναι ἀρκετὴ γὰρ τὸν ἐμποδίσαι γὰρ πάρει τὸ περισσότερο ποὺ μπορεῖ, ὅπως καὶ θὰ εἶναι μάταιη ἡ προσπάθειά του γὰρ πάρει κάτι ποὺ εἶναι ξένο στὴν ἰδιοσυγκρασία του, καὶ ἄς εἶναι τὰ πάντα στὴ διάθεσή του. "Ἄδικα θὰ δοκιμάσετε γὰρ κρατήσετε κάτι μυστικὸ ἀπὸ κάποιον ποὺ δικαιούται γὰρ τὸ μάθει. Τὸ μυστικὸ θ' ἀποκαλυφτεῖ μόνο του. Τὸ ἴδιο ὅπως καὶ ἓνας φίλος μας, μὲ τὸν ὁποῖο ἔχουμε σύμπτωση διαθέσεων, ἀσκει ἐξουσία ἐπάνω μας καὶ μπορεῖ ν' ἀποσπάσει τὰ μυστικά μας. Αὐτὸ τὸ φαινόμενο, δηλαδὴ ἡ ἱκανότητα γὰρ κοινωνεῖ ὁ ἄνθρωπος μὲ ὅ,τι ἔχει ἐκλεκτικὴ συγγένεια, εἶναι ἓνας γενικὸς νόμος ποὺ μιὰν ἀπ' τὶς ἐφαρμογές του τὴ συναντοῦμε εὐρύτατα στὴν πολιτικὴ. "Ὅταν οἱ φοβέρες τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας, μολονότι τρομοκρατοῦσαν τὴν Αὐστρία, δὲν κατάφεραν καὶ γὰρ ξεσκεπάσουν τὰ κρυφὰ σχέδια τῆς διπλωματίας τῆς, ὁ Ναπολέων ἔστειλε στὴ Βιέννη τὸν γνὲ Ναρμπόν, μέλος τῆς παλαιᾶς ἀριστοκρατίας, ποὺ κατεῖχε τοὺς τρόπους καὶ τὶς συγγήθειες αὐτῆς τῆς τάξης, πιστεύοντας πὼς ἦταν ἀπαραίτητη ἡ ἀποστολή, σὲ μιὰν ἀπ' τὶς ἀρχαιότερες αὐλές τῆς Εὐρώπης, ἐνὸς ἀνθρώπου ποὺ ἀνῆκε στὸ ἴδιο σινάφι, γιὰτὶ οἱ ἀριστοκράτες ὅλων τῶν χωρῶν ἔχουν μεταξύ τους μιὰν ἀμοιβαίαν κατανόηση ὅπως καὶ οἱ μασῶνοι. Καὶ πραγματικά, ὁ γνὲ Ναρμπόν σὲ διάστημα λιγώτερο ἀπὸ δύο βδομάδες κατόρθωσε γὰρ πληροφορηθεῖ ὅλα τὰ μυστικὰ τῆς αὐστριακῆς αὐτοκρατορικῆς κυβέρνησης.

Τίποτα δὲ φαίνεται τόσο εὐκολο ὅσο τὸ γὰρ ποῦμε κάτι καὶ τὸ γὰρ γίνουμε κατανοητοί. Ὡστόσο αὐτό, δηλαδὴ τὸ γὰρ ποῦμε κάτι, εἶναι μιὰ ἀπ' τὶς μεγαλύτερες ἀμυνες, καὶ τὸ γὰρ γίνουμε κατανοητοί ἀπ' τὶς μεγαλύτερες δεσμεύσεις ὅπως καὶ ἐκεῖνος ποὺ

ἀποδέχτηκε μιὰ γνώμη, κάποτε θὰ διαπιστώσει πὼς αὐτὸ — δηλαδή τὸ νὰ ὑποταχτεῖ σὲ κάτι ξένο — εἶναι ἢ χειρότερη σκλαβιά.

"Ἄν ἕνας δάσκαλος ἔχει κάποια γνώμη ποὺ θέλει νὰ τὴν ἀποκρύψει, οἱ μαθητὲς του θὰ τὴν ἀντιληφτοῦν μὲ ὄσσην εὐκολία ἀντιλαμβάνονται καὶ τίς γνώμες ποὺ λέει ἀπερίφραστα. "Ἄν χύσετε γερὸ μέσα σ' ἕνα δοχεῖο ποὺ ἔχει σωληνώσεις καὶ γωνίες, εἶναι ἀνόητο νὰ πεῖτε : θὰ γεμίσω μονάχα τούτην ἢ ἐκείνην· τὸ νερὸ θὰ πάει παντοῦ. Οἱ ἄλλοι καταλαβαίνουν ἀμέσως ὅλες τίς συνέπειες μιᾶς σκέψης σας ἢ μιᾶς δοξασίας σας χωρὶς νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἐξηγήσουν τὸ πῶς. "Ἀπὸ ἕνα μικρὸ τμήμα μιᾶς καμπύλης, ὁ καλὸς μαθηματικὸς μπορεῖ νὰ βρεῖ τὸ εἶδος τῆς καμπύλης καὶ νὰ τὴν χαράξει ὁλόκληρη. Πάντα ἀπ' τὸ ὄρατὸ προχωροῦμε πρὸς τὸ ἀόρατο. Γιὰ τοῦτο κι οἱ σοφοὶ κατανοοῦν ἀπόλυτα τοὺς λόγους ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου, ἔστω κι ἂν ἔζησαν σὲ διαφορετικὲς ἐποχές. Δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ κρύψει πολὺ βαθιὰ τὰ νοήματά του στὰ βιβλία του· θὰ ἔρθουν καιροὶ καὶ ἄτομα ποὺ θὰ ἔχουν παρὰλληλη φύση καὶ θὰ τ' ἀποκρυπτογραφήσουν. Δὲν εἶχε μήπως ὁ Πλάτων μιὰ μυστικὴ θεωρία; Μπόρεσε ὥστόσο νὰ τὴν κρύψει ἀπ' τὴν ἐμόθυμη διάνοια τοῦ Βάκωνα, τοῦ Μονταίνιου καὶ τοῦ Κάντ; Εἶναι σωστὸ αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ Ἀριστοτέλης γιὰ τὰ πλατωνικὰ ἔργα : πῶς ἔχουν καὶ δὲν ἔχουν δημοσιευτεῖ.

Κανεὶς δὲ μπορεῖ νὰ μάθει κάτι ἂν δὲν εἶναι προετοιμασμένος γι' αὐτό, κι ἂς φέρνει τὸ ἀντικείμενο τῆς μελέτης του ὅσο θέλει κοντὰ στὰ μάτια του. Ὁ χημικὸς, ἂς λέει τὰ πολυτιμότερα μυστικὰ τῶν μεθόδων του σ' ἕνα μαραγκό, δὲ θὰ τὸν κάνει σοφώτερο — μὰ τὰ ἴδια αὐτὰ μυστικὰ δὲ θὰ τ' ἀνακοίνωνε σ' ἕνα ἄλλο χημικὸ κι ἂς τοῦ χάριζαν ὅλο τὸν κόσμον. Ὁ θεὸς μᾶς προφυλάει πάντα ἀπ' τίς πρόωρες ιδέες. Ἐὰ μάτια μας δὲν ἀφήγονται νὰ δοῦν ὅσα βρίσκονται μπροστά τους παρὰ μόνον ἕταν τὸ μυαλό μας ὠριμάσει· τότε τὰ παρατηροῦμε κι ὁ καιρὸς ποὺ δὲν τὰ βλέπαμε μᾶς φαίνεται σὰν ὄνειρο.

Ἡ ὁμορφιὰ καὶ τὸ μεγαλεῖο ποὺ ὁ ἄνθρωπος βλέπει στὴ φύση δὲν ἀνήκει σ' αὐτήν, μὰ ὑπάρχει μέσα του. Ὁ κόσμος εἶναι πολὺ ἄδειος, καὶ τὴν περήφανη θεωρίά του τὴν χρωστᾷ σ' ἐκείνη τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς ποὺ λαμπροστολίζει κι ἐξιδανικεύει τὰ πάντα. «Ἡ γῆ γεμίζει τὴν ἀγκαλιά της μὲ θαύματα», ποὺ δὲν εἶναι ὅμως δικὰ της. Ἡ κοιλάδα τῶν Τεμπῶν, τὸ Τίβολι κι ἡ Ρώμη εἶναι χῶμα καὶ νερό, βράχια κι οὐρανός. Ὑπάρχει τόσο χῶμα καὶ νερὸ σὲ χιλιάδες ἄλλα μέρη, ὅμως πόσο μᾶς ἀφήνει ἀσυγκίνητους!

Ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι, ὁ ὀρίζοντας καὶ τὰ δέντρα δὲν κάνουν καλύτερους τοὺς ἀνθρώπους· ὅπως καὶ δὲν ἔχει διαπιστω-

θεῖ ὅτι οἱ φύλακες τῶν ρωμαϊκῶν μουσείων ἢ οἱ ὑπηρέτες τῶν ζωγράφων ἐμπνέονται ἀπὸ ὑψηλοῦς στοχασμούς, οὔτε ὅτι οἱ βιβλιοθηκᾶριοι εἶναι σοφώτεροι ἀπ' τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ὑπάρχουν χαρίσματα στὴ συμπεριφορὰ ἐνὸς πολιτισμένου κι εὐγενικοῦ ἀτόμου ποὺ τὰ παρατρέχει ἢ ματιὰ ἐνὸς ἄξεστου χωριάτη. Μποροῦμε γὰρ κάנוμε τὴν παρομοίωση πῶς αὐτὰ ποὺ δὲν ἔχουμε τὴν ἱκανότητα γὰρ τὰ δοῦμε εἶναι σὰν τὸ φῶς τῶν ἀπόμακρων ἐκείνων ἄστρων ποὺ μολονότι ὑπάρχει δὲν ἔφτασε ἀκόμα σ' ἐμᾶς.

Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ γὰρ δεῖ μονάχα τὶς εἰκόνες ποὺ σχηματίζει μέσα του. Τὰ ὄνειρά μας εἶναι συνέπεια τῶν ξύπνιων μας παραστάσεων. Τὰ δράματα τῆς νύχτας ἔχουν ἀναλογίες μὲ τὰ δράματα τῆς μέρας. Κακὰ ὄνειρα εἶναι μεγεθύνσεις τῶν κακῶν μας πράξεων. Στὶς δύσμορφες φυσιογνωμίες ἀντικρύζουμε ἐνσαρκωμένες τὶς ἴδιες μας κακὲς κλίσεις. Στὶς "Ἀλπεις, ὁ ταξιδιώτης βλέπει καμιά φορὰ τὴ σκιά του γὰρ παίρνει τέτοιες γιγάντιες διαστάσεις, ὥστε μιὰ κίνηση τοῦ χεριοῦ του γὰρ φαντάζει τρομακτικὴ. «Παιδιά μου», εἶπε ἕνας πατέρας στ' ἀγόρια του ποὺ ἔδειξαν ὅτι τρόμαζαν ἀπὸ κάποια μορφὴ σ' ἕνα σκοτεινὸ ἀνοιγμα, «δὲν πρόκειται ποτὲ γὰρ δεῖτε τίποτα ποὺ γὰρ εἶναι πιὸ φοβερὸ ἀπ' τὸν ἑαυτό σας». Ὅπως στὰ ὄνειρα, ἔτσι καὶ στὰ μόλις λιγώτερο ρευστὰ περιστατικὰ τῆς πραγματικῆς ζωῆς, ὁ ἄνθρωπος βλέπει τὸν ἑαυτό του σὲ κολοσσιαῖα ἀναπτύγματα, χωρὶς γὰρ γνωρίζει πῶς εἶναι ὁ ἴδιος. Τὸ καλὸ, σὲ σύγκριση μὲ τὸ κακὸ ποὺ βλέπει, εἶναι μιὰ ἀντιπαραβολὴ τῆς δικῆς του καλωσύνης πρὸς τὴν κακία ποὺ κλείνει μέσα του. Γενικά, εἶναι σὰν τὴ διάταξη ἐκείνη τῶν κλάδων δέντρων ποὺ ὀνομάζεται quincunx καὶ ποὺ σχηματίζει τὸ λατινικὸ γράμμα V ἀπ' ὁποιο σημεῖο κι ἂν κοιτάξεις τὰ δέντρα ἢ σὲ μιὰ ἀρχικὴ καὶ τελικὴ ἀκροστιχίδα ποὺ εἶναι συνάμα καὶ μεσοστιχίδα. Καὶ πῶς θὰ μπορούσε γὰρ εἶναι ἀλλιῶς; Σχετίζεται μ' ἕνα πρόσωπο κι ἀποφεύγει ἕνα ἄλλο, σύμφωνα μὲ τὴν ὁμοιότητα ἢ τὴν ἀνομοιότητα ποὺ παρουσιάζουν αὐτὰ πρὸς τὸν ἑαυτό του, γυρεύοντας στὴν πραγματικότητα γὰρ βρεῖ τὸ ἄλλο ἐγὼ του, ὄχι μονάχα στὶς γνωριμίες του μὰ καὶ παραπέρα, στὸ ἐπάγγελμά του, στὶς συνήθειές του, στοὺς τρόπους του, στὶς συντροφιές καὶ στὰ φαγοπότια του, καὶ καταλήγει στὸ ν' ἀντιπροσωπεύεται πιστὰ ἀπ' τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα ποὺ τὸν περιβάλλουν.

Μπορεῖ γὰρ διαβάσει αὐτὸ ποὺ κατορθώνει γὰρ γράφει. Μπορεῖ γὰρ δοῦμε ἢ γὰρ δεχτοῦμε κάτι περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἔχουμε μέσα μας; Θὰ ἔχετε συναντήσει ἕνα μορφωμένο ἄνθρωπο γὰρ διαβάσει Βιργίλιο. "Ε, λοιπόν, ὁ συγγραφέας αὐτὸς εἶναι σὰ χίλια βιβλία σὲ χίλιους ἀναγνώστες. Πάρτε τὸ βιβλίο αὐτὸ στὰ δύο σας χέρια καὶ διαβάστε το φωναχτὰ καὶ μὲ προσοχὴ· δὲ θ' ἀνακαλύ-

ψετε ποτέ εκείνο που ἐγὼ ἀνακαλύπτω. "Αν κάποιος διορατικὸς ἀναγνώστης μπορούσε νὰ πάρει ἀπὸ ἓνα βιβλίο τὴ μεγαλύτερη ἱκανοποίηση ἢ χαρά, νὰ ξέρει πὺς κανεὶς ἄλλος δὲ θὰ εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ σφετεριστεῖ τὸ προνόμιό του αὐτό, ὡσὰν νὰ μὴν ἦταν τὸ βιβλίο γραμμένο στὰ ἀγγλικά ἀλλὰ στὴ γλῶσσα τῶν Μελανησίων. "Ἐνα καλὸ βιβλίο εἶναι ὅπως μιὰ καλὴ συντροφιά. "Αν μπάσετε ἓναν ἀγροῖκο στὴν παρέα ἐξευγενισμένων, ἐπιχειρήσατε μιὰ μάταιη ἀπόπειρα· δὲ θὰ τὸν θεωρήσουν δικό τους. Κάθε κοινωνικὸς κύκλος αὐτοαμύνεται. Μολονότι θὰ βρῖσκεται ἀνάμεσά τους ὁ παρείσακτος, δὲ θὰ γίνεῖ ποτέ δικός τους.

Ποιό τ' ὄφελος νὰ πολεμοῦμε τοὺς αἰώνιους νόμους τοῦ πνεύματος πού συναρμολογοῦν καὶ ρυθμίζουν τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους σύμφωνα μὲ τὴ μαθηματικὴ ἐκτίμηση τῶν βαθύτερων συστατικῶν στοιχείων τῆς ὑπαρξῆς τους; Ἡ Τζέρτρουντ ἀγαπᾷ τὸν Γκάϋ· πόσο ἀνώτεροι, πόσο ἀριστοκρατικοί, πόσο ἐπιβλητικοὶ εἶναι ἢ ἐμφάνιση κι οἱ τρόποι του! Ἡ ζωὴ μαζί του θὰ ἦταν ὑπέροχη, καὶ θ' ἀξίζε νὰ θυσιάσει κανεὶς τὰ πάντα· καὶ γιὰ νὰ ἐπιτύχει ὁ σκοπὸς μπαίνουν σ' ἐνέργεια ὅλα τὰ μέσα. Τέλος, ἡ Τζέρτρουντ πῆρε τὸν Γκάϋ· μὰ ποιό τ' ὄφελος πού ἢ ἐμφάνιση κι οἱ τρόποι του εἶναι ἀνώτεροι, ἀριστοκρατικοί, ἐπιβλητικοί, ἀν ὁ νοῦς κι ὁ λογισμὸς του εἶναι στὶς συνεδριάσεις, στὸ θέατρο καὶ στὸ μπιλιάρδο, γιὰτὶ δὲν κατέχει ἐκείνη γνῶσεις κι ἐνδιαφέροντα πού θὰ μπορούσαν νὰ γοητεύσουν τὸν χαριτωμένο τῆς σύζυγο;

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸ δικό του τὸ ταίρι. Δὲ μπορούμε ν' ἀγαπήσουμε παρὰ ὅ,τι εἶναι ὅμοιο μὲ τὴ φύση μας. Γυναῖκες μ' ἐξαιρετικὰ θέλητρα, μὲ χαρίσματα πού ἀξίζουν κάθε ἔπαινο, στὴν πραγματικότητά δὲ μᾶς κερδίζουν παρὰ ἐλάχιστά· ὅμως μὲ πόση εὐκολία μᾶς κατακτᾷ μιὰ συγγενικὴ ἢ παράλληλη μ' ἐμᾶς φύση! Γυναῖκες πού εἶναι φημισμένες γιὰ τὴν ὀμορφιά καὶ τὸ χαρακτήρα τους, ἀξίες κάθε θαυμασμοῦ γιὰ τὶς χάρες καὶ τὰ προτερήματά τους, μᾶς πλησιάζουν· ἀφιερώνουν σ' ἐμᾶς τὶς ὥρες καὶ τὴ συντροφιά τους, μὰ πόσο ἀνολοκλήρωτο εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα! Μὰ τὴν ἀλήθεια, θὰ ἦταν ἀχαριστία ἀπὸ μέρους μας νὰ μὴν τὶς ἐπαινέσουμε μεγαλόφωνα. Ὡστόσο, ὅταν αὐτὰ πάρουν κάποιο τέλος, τότε ἓνα πρόσωπο, μὲ τὴν ἴδια μ' ἐμᾶς συγγενικὴ ψυχὴ, μιὰ γυναῖκα μὲ ἀδελφικὴ φύση, ἔρχεται ἀπαλὰ κι ἀθόρυβα, τόσο μέσα μας, σὰ νὰ εἶναι τὸ αἷμα πού κυκλοφορεῖ στὶς φλέβες μας, καὶ μᾶς ζωογονεῖ καὶ μᾶς ἀνακουφίζει· ἢ ταύτισή μας μὲ τὴν ἀδελφικὴ ψυχὴ εἶναι σὰ μιὰ εὐφρόσυνη μοναξιά. Νομίζουμε ἀστόχαστα, σὲ τούτη τὴν ἐποχὴ μας τῶν παραπλανήσεων, πὺς πρέπει νὰ κρατοῦμε τὶς φιλίες μας, μὲ μιὰν ἀκοίμητη προσπάθεια προσρμογῆς μας στὶς συνήθειες τῆς κοινωνίας, στὸ ντύσιμο πού ἐπι-

βάλλει, στην ανατροφή που παραδέχεται και στις αξιολογήσεις που καθορίζει. "Όμως εκείνος μονάχα μπορεί να είναι δικός μου, όποιος πυρεύεται τον ίδιο μ' έμένα δρόμο, όποιος δέ σκύβει μπροστά μου και δέ σκύβω μπροστά του, μ'α πολίτης κι αυτός τής ίδιας ούράνιας χώρας, είναι μ'ια ταυτόσημη και συνάμα ξεχωριστή έπαγάληψη του έαυτού μου και τής έμπειρίας μου. Υπάρχουν διαγοούμενοι που άπιστοϋν στην άποστολή τους και πιθηκίζουν τους κοσμικούς τρόπους για ν' άξιωθουν τ'ο χαμογέλασμα κάποιας όμορφης, και δένονται μ' έλαφρόμυαλες κοπέλες, γιατί δέν έχουν άκόμ'ια διδαχτεί άπ' τή θείκη διαίσθηση να ξεχωρίζουν τήν άξια γυναίκα με ό,τι κατέχει γαλήνιο, βαθύ κι ώραίο στην ψυχή της. "Άς είναι κανείς μεγάλος και γνήσιος και θ' άγαπηθεί. Τίποτα δέν τιμωρείται π'ο άυστηρά παρ' όσο ή παραμέληση του νόμου τής εκλεκτικής συγγένειας, που αυτός μόνος καθορίζει τ'ο ταίρι, και τίποτα δέν είναι χειρότερο άπ' τήν άμυαλη έπιπολαιότητα να διαλέγουμε τ'ο σύντροφό μας με τ'α μάτια τών άλλων.

"Ο άνθρωπος μόνος του επιβάλλει τήν άξιοσύνη του, δηλαδή τ'ο μέτρο τής άξίας του. Η παραδοχή του θεμελιακού άξιώματος π'ως εκτείνεται κανείς ως εκεί που μπορεί, πρέπει να είναι άπόλυτη. Πάρτε τή θέση, άσκηστε τ'ο λειτούργημα που σας άνήκει, κι όλοι τότε θα σας παραδεχτούν. "Ο κόσμος σε τούτο δείχνεται δίκαιος. Αφήνει τ'ον καθένα, με τή μέγιστη άδιαφορία, να επιβάλλει τ'ο μέτρο τής άξίας του. Δέν τ'ον νοιάζει αν είστε ήρωας ή άερολόγος. Θα παραδεχτεί αναντίρρητα τ'ο μέτρο που έσείς καθορίσατε στα έργα σας και τήν ύπαρξή σας, είτε σέρνεστε σαν τ'ο σκουλήκι κι άρνιέστε τήν ανθρωπιά σας, είτε βλέπετε τ'ο έργο σας να προβάλλεται στ'ον κοίλο θόλο του στερεώματος, ένα με τήν περιστροφή τών άστρων.

"Η ίδια πνευματική άρχή κυριαρχεί και σε κάθε είδος διδ'αχ'ης. "Ο άνθρωπος μπορεί να διδάξει πράττοντας, κι όχι με τρόπο διαφορετικό. "Αν μπορεί τ'ο διδ'αγμα του να προσφερθεί όπως ή «μετάδ'ωση», τότε διδάσκει τ'α λόγια δέν άρκουν. Γιατί διδάσκει εκείνος που δίνει και μαθαίνει εκείνος που παίρνει. Δέν ύπάρχει διδ'αχή αν ο μαθητής δέν έχει έρθει στην ίδια ψυχική διάθεση ή στην ίδια πνευματική στάση μ' έσας ή διδ'αχή είναι μετάγγιση· ο μαθητής γίνεται έσείς, κι έσείς γίνεστε εκείνος· τότε τελείται ή διδ'ασκαλία, και τ'ο ευεργετικό μήνυμα που δέχτηκε ο μαθητής δέ θα τ'ο χάσει ούτε στις αντίξοες περιστάσεις, ούτε στα πλανέματα τής κακής συναναστροφής. Μ'α οι κενοί λόγοι βγαίνουν άπ' τ'ο ένα τ' αυτί, όπως μπήκαν άπ' τ' άλλο. Διαφημίζουν π'ως ο κ. Γκράντ θα εκφωνήσει, στις 4 Ιουλίου, τ'ον πανηγυρικό τής έθνικής έπετείου, και π'ως ο κ. Χάντ θα μιλήσει στο Σύνδεσμο τών Μηχανικών, και δέν παίρνουμε τ'ον κόπο να

πᾶμε, γιατί ξέρουμε προκαταβολικὰ πὼς αὐτοὶ οἱ κύριοι δὲν πρόκειται νὰ μεταδώσουν στὸ ἀκροατήριό τους τὸ ἰδιαίτερο ἐκεῖνο χαρακτηριστικὸ τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς προσωπικότητάς τους. Ἐάν εἶχαμε δεδομένα νὰ περιμένουμε μιὰ τέτοια ἐξομολόγηση, θὰ πηγαίναμε ὑπερνικώντας ὅλα τὰ ἐνδεχόμενα ἐμπόδια. Ἄκόμα κι ὁ ἄρρωστος θὰ ἤθελε νὰ τὸν πηγαίναν μὲ τὸ φορεῖο. Μὰ ἕνας πανηγυρικὸς εἶναι μιὰ ὑπεκφυγή, ἕνας ἀπόλογος, ἕνα φίμωτρο, κι ὄχι λόγος, κοινωνία, ἐξωτερίκευση μιᾶς ἀνθρώπινης ψυχῆς.

Κάτι σὰ Νέμεση, ἕνα εἶδος ἀναπόδραστης νομοτέλειας, ἐξουσιάζει κι ὅλες τὶς πνευματικὲς δραστηριότητες. Δὲν ἔχουμε ἀκόμα κατανοήσει πὼς ἕνα πρᾶγμα ποὺ ἐκφράστηκε μὲ τὸ λόγο δὲ σημαίνει καὶ πὼς διατυπώθηκε. Ἡ διατύπωσή του θὰ γίνει ὅταν ὁ λόγος περιέχει τὴν αὐτοκατάφασή του, ἀλλιῶτικα οὔτε τρόποι λογικῆς ἐπιχειρηματολογίας, οὔτε ὅρκοι θὰ μπορέσουν νὰ τὸν ἐπιβάλουν. Κι ἡ κάθε φράση ποὺ προφέρθηκε ἢ γράφτηκε πρέπει νὰ περιέχει τὴ δικαιολόγησή της.

Ἡ ἀποτελεσματικότητά ἐνδὸς κειμένου ἐπάνω στὶς διάνοιες, εἶναι μαθηματικὰ ἀνάλογη μὲ τὸ βάθος τῶν ἐννοιῶν ποὺ περι- κλείνει. Ἀπὸ πόσο βαθιὰ ἀντλεῖ τοὺς στοχασμοὺς καὶ τί ποσό- τητα ἀπ' αὐτοὺς περιέχει; Ἐάν παρακινεῖ τὴ σκέψη σας νὰ λει- τουργήσει, ἂν σαλπίζει ἐγερτήριο μὲ τοὺς ὑψηλοὺς τόνους τῆς εὐφράδειας, τότε ἡ ἐπίδραση στὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων θὰ εἶναι πλατειά, μακρόχρονη κι ἀδιάκοπη· ἂν ὅμως δὲ φέρνουν μήνυμα οἱ σελίδες, θὰ ζήσουν τόσο, ὅσο καὶ τὰ ἐφήμερα ἔντομα. Ὁ τρό- πος νὰ μιλάτε καὶ νὰ γράφετε ποὺ δὲ θὰ ξεπεραστεῖ ποτέ, εἶναι νὰ μιλάτε καὶ νὰ γράφετε μὲ εἰλικρίνεια. Ἐὖρος ποὺ δὲν ἀπηχεῖ στὴ συναισθηματικὴ δεκτικότητά μου, ὀύσκολα θ' ἀπηχήσει, τὸ φοβοῦμαι, στὴ δική σας δεκτικότητά. Ἔχετε γιὰ ὁδηγὸ τὸ ἀξίω- μα τοῦ Σίδνεϋ: Ἐκού τὴν καρδιά σου καὶ γράφει. Ὁποῖος γρά- φει γιὰ τὸν ἑαυτό του, γράφει γιὰ ἕνα αἰῶνιο ἀναγνωστικὸ κοινό. Μονάχα ἐκεῖνο ποὺ γράφτηκε γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει ἕνα βαθύτατό σας πόθο, ἀξίζει καὶ νὰ δημοσιευτεῖ. Ὁ συγγραφέας ποὺ δίνει περισσότερη προσοχὴ στὸ αὐτὸ καὶ στὸ μάτι του παρὰ στὴν καρ- δια του, πρέπει νὰ ξέρει πὼς ἔχει χάσει τόσα, ὅσα νόμισε πὼς ἔχει κερδίσει, γιατί κι ἔταν ἄκόμα τὸ κούφιο βιβλίο συγκεντρώ- σει ὅλα τὰ παινέματα καὶ τὶς κολακεῖες, κι ὁ μισὸς κόσμος ἀνα- φωνήσει: «τί ποίηση! τί μεγαλοφυΐα!», πάλι θὰ ὑπάρχει κάτι ποὺ θὰ τοῦ λείπει — ἡ φλόγα· τὸ οὐσιῶδες. Μονάχα ὁποῖος πα- ρέχει ὄφελος ὠφελεῖται. Μονάχα ἡ ζωὴ μπορεῖ νὰ μεταδώσει ζωὴ· καὶ μ' ὅλα τὰ σπασμωδικὰ μας ξεσπάσματα δὲ θὰ μᾶς ἀξιο- λογήσουν παρὰ μὲ τὸ μέτρο τῆς ἀξίας ποὺ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι προβάλλ- λουμε. Στὴ λογοτεχνικὴ ὑστεροφημία δὲν ὑπάρχει ζήτημα τύχης.

Ἐκεῖνοι ποὺ τελειωτικὰ ἀποφαίνονται γιὰ τὸ κάθε βιβλίον, δὲν εἶναι οἱ μεροληπτικοὶ καὶ θορυβοποιοὶ ἀναγνώστες τῆς πρώτης ὥρας· μὰ ἓνα κοινό, κάτι σὰν οὐράνιον δικαστήριον, ἀδέκαστο, ἀνεπηρέαστο κι ἀφοδόν, ποὺ ἀποφασίζει γιὰ τὸν κληρὸ τοῦ κάθε συγγραφέα στὴν ὑστεροφημίαν. Μένουν μονάχα ἐκεῖνα τὰ βιβλία ποὺ ἀξίζει νὰ μείνουν. Οἱ ἐπίχρυσες ράχες, τὸ ἀκριθὸ χαρτί, τὸ δέσιμον μὲ μαροκινὸ δέρμα καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀντιτύπων ποὺ στέλνονται στὶς βιβλιοθηκῆς, δὲν κατορθώνουν νὰ παρατείνουν τὴ ζωὴ τοῦ βιβλίου πέρα ἀπ' τὰ χρονικὰ ὄρια ποὺ καθορίζονται ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του. Ἰὸ περιμένει ἡ ἴδια μοῖρα ποὺ εἶχαν κι ἔλοι οἱ Εὐγενεῖς καὶ Βασιλικοὶ Συγγραφεῖς τοῦ Οὐώλπολ. Ὁ Μπλάκμορ, ὁ Κασσεμπούε ἢ ὁ Πόλλοκ μπορεῖ νὰ διαρκοῦν μιὰ βραδυά, μὰ ὁ Μιούσῆς κι ὁ Ὀμηρος διαρκοῦν πάντα. Σὲ καμιὰ ἐποχὴ δὲ βρέθηκαν στὸν κόσμον παραπάνω ἀπὸ μιὰ δωδεκάθω πρόσωπα ποὺ νὰ διάθεσαν καὶ νὰ κατανόησαν τὸν Πλάτωνα — ποτὲ ἀρκετοὶ γιὰ νὰ χρηματοδοτήσουν μιὰν ἐκδοσὴ τῶν ἔργων του· κι ὅμως μεταδιβάξονται αὐτὰ, ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ, σὰ μέσα στὴ χούφτα τοῦ Θεοῦ, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ τὰ διαβάσουν αὐτὰ τὰ λίγα πρόσωπα. «Κανένας δὲ μπορεῖ νὰ σώσει ἓνα βιβλίον ἀπ' τὴ λήθη, ἀν ὅδε μπορεῖ νὰ σωθεῖ μόνο του», εἶπε ὁ Μπέντλεϋ. Ἡ διάρκεια ὅλων τῶν βιβλίων ἐξαρτᾶται ὄχι ἀπ' τὰ ἐγκώμια ἢ τὴν πολεμικὴν, μ' ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερον σπουδαιότητά τους ἢ τὴ βαθύτερη σημασίαν ποὺ ἔχει τὸ περιεχόμενό τους γιὰ τὴν αἰώνια φύση τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. «Μὴν προσπαθεῖς νὰ φωτίσεις ἐδῶ μέσα κατάλληλα τὸ ἀγαλμὰ σου», εἶπε ὁ Μιχαήλ Ἀγγελος σ' ἓνα νέο γλύπτη, «ὁ φωτισμὸς τῆς δημόσιας πλατείας ὅπου θὰ στηθεῖ, θὰ δείξει τὴν ἀξίαν σου».

Μὲ παρόμοιον τρόπο κι ἡ ἀποτελεσματικότης κάθε πράξεως ὑπολογίζεται ἀπ' τὸ βάθος τοῦ αἰσθήματος ἀπ' ὅπου πηγάζει. Ὁ μέγας ἀντρας δὲ γνώριζε πὼς ὑπῆρξε μέγας. Χρειάστηκαν ἓνας ἢ ὀυὸ αἰῶνες γιὰ νὰ γίνῃ τοῦτο φανερό. Ὅ,τι ἔκανε τότε, τὸ ἔκανε γιὰτὶ ἔπρεπε καὶ μποροῦσε νὰ τὸ κάνει· ἡ πράξις του ἦταν τὸ φυσικώτερον πράγμα στὸν κόσμον καὶ ξεπρόβαλε σὰ συνέπεια τῶν συνθηκῶν τῆς στιγμῆς. Τώρα ὅμως, ὅποια ὅποτε ἐνέργεια του, ἀκόμα κι ἡ ἀπλούστερη, ἔχει πάρει διαστάσεις, ἔχει γίνῃ ὄρυλλον καὶ νόμος.

Τὰ παραπάνω εἶναι μερικὲς ἀπ' τὶς ἀποδείξεις τῆς λειτουργικῆς νομοτέλειας τοῦ πνεύματος τῆς φύσης· δείχνουν τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ρεύματος. Καὶ τὸ ρεῦμα τοῦτο εἶναι ὅπως τὸ αἷμα· ἡ κάθε σταγόνα του εἶναι ζωντανή. Ἡ ἀλήθεια δὲν ἀποτελεῖται μονάχα ἀπὸ νῆκες ὀργανικά της μέρη εἶναι τὰ πάντα — κι ἡ σκόνη κι οἱ πέτρες καὶ τὰ λάθη καὶ τὰ ψέματα. Ἀκόμα κι οἱ ἀρρώστειες εἶναι ἀπαραίτητες, λέγε οἱ γιατροί, ὅπως κι ἡ ὑγεία.

Ἡ φιλοσοφία μας εἶναι θετική, μὰ πρόθυμα δέχεται τὴ μαρτυρία τῶν ἀρνητικῶν γεγονότων, ὅπως καὶ κάθε σκιά ἀναιρεῖ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Ἀπὸ μιὰ θεϊκὴ ἀναγκαιότητα ἢ κάθε ἐκδήλωση στὴ φύση, τὸ κάθε γεγονός ἔχει μιὰ μυστικὴ παρόρμηση νὰ ἐπιβάλλει τὴν παρουσία του καὶ ν' ἀσκήσει τὴν ἀρμοδιότητά του.

Ὁ χαρακτήρας τοῦ ἀνθρώπου ἐξωτερικεύεται μὲ τὸ καθετί. Ὁ πιὸ φευγαλέος λόγος ἢ πράξη, ὁ τρόπος ποὺ ἐνεργοῦμε, ἢ ἐνδόμυχή μας πρόθεση, ἐκφράζουν τὸ χαρακτήρα μας. Ἄν κάνετε κάτι, ἀποκαλύπτετε τὸ χαρακτήρα σας· τὸν ἀποκαλύπτετε ὁμῶς καὶ ὅταν ἠρεμεῖτε, ἀκόμα καὶ ὅταν κοιμάστε. Νομίζετε πῶς ἐπειδὴ σιωπάσατε ὅταν οἱ ἄλλοι μιλοῦσαν, καὶ δὲν εἶπατε ποιά γνώμη ἔχετε γιὰ τὰ ἐπίκαιρα ζητήματα, γιὰ τὴν ἐκκλησία, τὴ δουλεία, τὸ γάμο, τὸ σοσιαλισμό, τίς μυστικὲς ὀργανώσεις, τὴν ἐκπαίδευση, τὰ κόμματα καὶ τὰ πρόσωπα, — νομίζετε πῶς περιμένουν τὴν ἐτυμηγορία σας μὲ περιέργεια, σὰ νὰ πρόκειται ν' ἀκούσουν κάποια σοφία. Πόσο γελιέστε! ἢ σιωπὴ σας μίλησε, καὶ πολὺ φωναχτά. Δὲν εἶπατε τίποτα γιὰτὶ δὲν εἶχατε τί νὰ πεῖτε· οἱ χρησιμοὶ πάντα βρίσκουν τὴ διατύπωσή τους. Μήπως ἡ Σοφία καὶ ἡ Φρόνησι δὲ βρήκανε πάντα λαλιὰ νὰ ποῦν τὸν κατάλληλο λόγο;

Ἀνυπέροβλους περιορισμοὺς ἔβαλε ἡ φύσι στὶς δυνάμεις τῆς ὑποκρισίας. Ἡ ἀλήθεια τυραννεῖ τὰ μέλη τοῦ σώματος ποὺ ἀθέλητά τους ἀναγκάζονται νὰ προσποιηθοῦν. Λέγε πῶς τὰ μάτια προδίδουν τὸ ψέμα. Ὅποιος μελετᾷ τίς ἐναλλαγές τῆς ἀνθρώπινης ἐκφρασης, ποτὲ δὲ θὰ πέσει θῦμα ἀπατεώνα. Ὅταν ὁ ἀνθρώπος λέει τὴν ἀλήθεια «ἐν πνεύματι ἀληθείας», τὰ μάτια του εἶναι καθαρὰ σὰν τοὺς ἀνέφελους οὐρανοὺς. Ὅταν ἔχει ταπεινὰ ἐλατήρια καὶ κακοὺς σκοπούς, τὰ μάτια του λοξοκοιτᾶζουν καὶ θολώνουν.

Ἄκουσα κάποιον ἔμπειρο δικαστὴ νὰ λέει πῶς ποτέ του δὲ φοβήθηκε τὴν ἐπιρροή ποὺ μποροῦσε ν' ἀσκήσει ἓνας συνήγορος ἐπάνω στοὺς ἐνόρκους, ἂν κατάθελά του ὁ συνήγορος αὐτὸς δὲν πίστευε στὴν ἀθωότητα τοῦ πελάτου του. Ἄν δὲν πίστευε, παρ' ὅλα τὰ ἐπιχειρήματά του, οὔτε καὶ τοὺς ἐνόρκους θὰ ἔκανε νὰ πιστέψουν σ' αὐτήν. Ὁ ἴδιος νόμος ἐπενεργεῖ καὶ ὅταν μπροστὰ σ' ἓνα ἔργο τέχνης, ὁποιοδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὸ εἶδος του, γιώθουμε τὰ ἴδια συναισθήματα ποὺ παρακλίνησαν τὸν καλλιτέχνη νὰ τὸ φτιάσει. Ὅ,τι δὲν πιστεύουμε, δὲ βρίσκουμε καὶ τὸν πρόσφορο τρόπο νὰ τὸ ποῦμε, καὶ ἂς κάνουμε ὅσες θέλουμε δοκιμές. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν πεποίθησι δρμήθηκε ὁ Σθέντεμποργκ ὅταν γράφει κάπου γιὰ τὴ φανταστικὴ περίπτωση μιᾶς ομάδας ἀνθρώπων ποὺ ἀδικὰ προσπαθοῦσαν νὰ ποῦνε μιὰ κουθέντα ποὺ δὲν τὴν πίστευαν· δὲν τὰ κατάφεραν καὶ ἂς ὀργίζονταν στρίβοντας καὶ ἀναδιπλώνοντας τὰ χεῖλια τους.

Ὁ ἄνθρωπος περνάει γιὰ ὅ,τι εἶναι. Πολὺ ἀνόητη ἢ περιέργεια μας γιὰ τὸ τί ἄραγε νὰ σκέφτονται οἱ ἄλλοι γιὰ μᾶς, κι ἀκόμα πιὸ ἀνόητος ὁ φόβος μας μήπως δὲ σκέφτονται τίποτα. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ξέρει πὼς κάνει κάτι — καὶ τὸ κάνει καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον — πρέπει νὰ ἔχει τὴ βεβαιότητα πὼς θὰ τοῦ τὸ ἀναγνωρίσουν. Ὁ κόσμος εἶναι γεμάτος ἀπὸ «ἡμέρες κρίσεως», κι ὅποιος μπεῖ σ' ἓναν κύκλο, ἐπαγγελματικό, κοινωνικό, φιλικό, θὰ νιώσει ἀμέσως πὼς οἱ πράξεις του ἢ τὰ ἔργα του ζυγίζονται κι ἀξιολογοῦνται. Σὲ κάθε ομάδα παιδιῶν ποὺ παίζουν καὶ ξεφωνίζουν στὶς αὐλὲς καὶ στὶς πλατεῖες, ὁ νεοφερμένος κρίνεται μέσα σὲ λίγες μέρες καὶ σταμπάρεται μὲ τὴν ἀκριβοδίκαιη ἐκτίμηση τῆς ἀξιοσύνης του, σὰ νὰ πέρασε ἀπὸ δλόκληρες ἐξετάσεις, ὅπου μετρήθηκε ἡ δύναμη, ἡ ταχύτητα καὶ τὸ θάρρος του. Ἐνα ἀγόρι ἔρχεται ἀπὸ σχολεῖο ἄλλης περιφέρειας, καλοντυμένο, ποζάτο, μὲ τὶς τσέπες του γεμάτες μπιχλιμπιδία· τὸ κοιτάζει ἓνα ἄλλο μεγαλύτερο παιδί καὶ σκέφτεται: «Ἡ πόζα του δὲ μᾶς γεμίζει τὸ μάτι· αὔριο θὰ ὀυμε τι ἀξίζει». «Τί ἀξίζει;» αὕτη εἶναι ἡ κρίσιμη ἐρώτηση ποὺ ζητάει νὰ ξεψαχνίσει τὸν ἄνθρωπο, διαπερνώντας τὴν κούφια του ἔπαρση. Ἐνας καθωσπρέπει κύριος μπορεῖ σὲ κάθε ἐποχὴ νὰ καθῆσει σὲ μιὰ πολυθρόνα καὶ νὰ πεῖ πὼς εἶναι ὁ Ὅμηρος ἢ ὁ Οὐάσιγκτον, μὰ κανένα δὲν πρόκειται νὰ ἐξαπατήσει ἀν θελήσουμε νὰ ψάξουμε τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ ἡ ἀξίωση μπορεῖ νὰ ποζάρει, μὰ δὲ μπορεῖ νὰ ἐνεργεῖ. Ἡ ἀξίωση ποτὲ δὲ μπόρεσε νὰ μιμηθεῖ μιὰ πράξη ἀληθινῆς μεγαλοσύνης. Ἡ ἀξίωση δὲ μπόρεσε ποτὲ νὰ γράψει μιὰν Ἰλιάδα, οὔτε νὰ καταναυμαχήσει τὸν Ξέρξη, οὔτε νὰ ἐκχριστιανίσει τὸν κόσμο, οὔτε νὰ καταργήσει τὴ δουλεία. Ὅση ἀρετὴ ὑπάρχει, τόση δείχνεται· ὅση καλωσύνη ὑπάρχει, τόσος κι ὁ σεβασμὸς ποὺ ἐπιβάλλει. Ὅλοι οἱ δαίμονες ὑποχωροῦν μπροστὰ στὴν ἀρετὴ. Ἡ ἀνώτερη, ἡ μεγαλόψυχη, ἡ αὐτοδύναμη πίστη, πάντα θὰ διδάσκει καὶ θὰ καθοδηγεῖ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ ἀληθινὸς λόγος ποτὲ δὲ χάθηκε ὀλότελα. Ποτὲ ἡ μεγαλόφρονη πράξη δὲν πῆγε στὸ βρόντο, πάντα κάποια καρδιά βρίσκεται ποὺ τὴν καλοδέχεται καὶ τὴν ἀγκαλιάζει ἀπ' τ' ἀνέλπιστα. Ὁ ἄνθρωπος περνάει γιὰ ὅ,τι ἀξίζει. Γιὰ ὅ,τι μόνος του γράφει μὲ φωτεινὰ γράμματα στὴ μορφή του, στοὺς τρόπους του, στὰ ἔργα του, ποὺ ὅλοι μποροῦν νὰ τὰ διαβάσουν ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνον. Τὸ νὰ κρύβεται σὲ τίποτα δὲν ὠφελεῖ, οὔτε τὸ νὰ ζυπάζεται. Ὑπάρχει ὁμολογία στὶς ματιές μας, στὸ χαμόγελό μας, στὸ χαιρετισμὸ μας καὶ στὶς χειραψίες μας. Ὁ βόρβορος τῆς ψυχῆς ρυπαίνει καὶ τὴ μορφή τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἄλλοι δὲν ξέρουν γιατί δὲν τὸν ἐμπιστεύονται· μὰ δὲν τὸν ἐμπιστεύονται. Ἡ κακία κάνει τὰ μάτια του νὰ γυαλίζουν, χαράζει ρυτίδες στὸ πρόσωπό του

πού μαρτυροῦν τὶς κακόβουλες διαθέσεις του, στρεβλώνει τὴ μύτη του, κάνει τὸ σῆρκο του νὰ μοιάζει σὰν τοῦ κτήνους, καὶ σ' ἐνὸς βασιλιᾶ τὸ μέτωπο γράφει τὴ λέξη: τρελός!

"Αν δὲ θέλετε νὰ μαθευτεῖ κάτι πού κάνετε, τότε μὴν τὸ κάνετε καθόλου. Καὶ στὴν ἔρημο ἀν θελήσετε νὰ χοροπηθᾶτε σὰν τὸν τρελό, θὰ σᾶς φανεῖ πὼς σᾶς κοιτάζει ἡ ἄμμος μὲ τὰ ἑκατομμύρια τοὺς κόκκους της. Μπορεῖ κάποιος νὰ εἶναι λαίμαργος στὰ κρυφά, μὰ τὸ ἐλάττωμά του δὲ θὰ μπορέσει νὰ τὸ κρύψει. Ἐνα κουρασμένο πρόσωπο, ἕνα γουρουνίσιο βλέμμα, ἕνα νωθρὸ μυαλό — ὅλα αὐτὰ θὰ τὸν προδώσουν. Οὔτε ἕνας μάγερρας, οὔτε ἕνας οὐωλτερσκοτικὸς Τσίφφινς, οὔτε ἕνας σαιξπηρικὸς Ἰάκιμος, μποροῦν νὰ περάσουν γιὰ Ζήνωνες ἢ Ἀπόστολοι Παῦλοι. Ὁ Κομφούκιος εἶχε πεῖ: «Μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ κρύψει τὸν ἑαυτό του; Μπορεῖ ποτὲ νὰ τὸν κρύψει;»

"Ἀπ' τὸ ἄλλο μέρος, ὁ ἥρωας δὲ θὰ φοβηθεῖ μήπως, κρατώντας μυστικὴ μιὰν ἄξια καὶ δίκαιη πράξη του, θὰ στερηθεῖ τὸ θαυμασμὸ καὶ τὴν ἀγάπη τῶν ἄλλων. Κάποιος τὴν ξέρει τὴν πράξη του — ὁ ἑαυτός του — κι ἡ γνώση αὐτὴ τοῦ ἀποφέρει τέτοιαν εὐδαιμονικὴν εἰρήνευση, τέτοιαν εὐγενικὴν ἀνάταση, πού θ' ἀποδειχτεῖ χίλιες φορές καλύτερη, ἀπ' τὴν ὅποια θριαμβολογικὴ κοινολόγησι τοῦ κατορθώματός του. Ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ πρακτικὴ συμμόρφωσι τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴ φύσιν τῶν πραγμάτων, κι ἡ φύσιν τῶν πραγμάτων εἶναι ἐκείνη πού τελικὰ τὴν καταξιώνει. Εἶναι ἡ ἀδιάκοπη μεταμόρφωσι τοῦ ὄντος σὲ φαινόμενο, καὶ στὴ λειτουργία αὐτὴν ὁ Θεός, μὲ ὑπέροχη σεμνοπρέπεια, εἶναι σὰ νὰ λέει: ΕΔΩ ΒΡΙΣΚΟΜΑΙ.

Τὸ δίδαγμα ἀπ' ὅλες αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις εἶναι: νὰ ὑπάρχεις, κι ὄχι νὰ φαίνεσαι. Ἄς στέρξουμε σὲ τούτη τὴν ἐντολή. Ἄς ἀποσυμφορήσουμε τὴ θεϊκὴ ἀνακύκλησι ἀπ' τὴν ὑπερτροφικὴ μας ἀσημαντότητα. Ἄς ξεμάθουμε τὴν ἐγκόσμια σοφία μας. Ἄς ἀφεθοῦμε στὸ παντοδύναμο καὶ προβλεπτικὸ ρεῦμα τῆς θεϊκῆς βούλησις, κι ἄς μάθουμε πὼς μονάχα ἡ ἀλήθεια μᾶς κάνει πλούσιους καὶ μεγάλους.

"Αν ἔχετε πάει νὰ ἐπισκεφτεῖτε τὸ φίλο σας, μὴ ζητᾶτε νὰ σᾶς συγχωρήσει γιατί ἀργήσατε νὰ τὸν ἐπισκεφτεῖτε, εἶναι ἄσκοπος γιὰ κείνον ὁ λόγος σας, ἐνῶ δὲν ἀνασκευάζει τὴ δική σας παράλειψι. Νὰ δείξετε πὼς ἦρθατε νὰ τὸν ἐπισκεφτεῖτε τώρα. Νὰ τὸν κάνετε νὰ γιώσει πὼς μέσα ἀπὸ τὴν ταπεινὴ παρουσία σας, ἦρθε νὰ τὸν εὐαγγελίσει ἡ αἰώνια κι ὑπέρτατη ἀγάπη. Ἡ, γιατί νὰ βασανίζετε τὸν ἑαυτό σας μὲ τὴν ἰδέα πὼς δὲν κάνετε ὡς τὰ τώρα στὸ φίλο σας ὄψιρα, εὐχὲς κι ἄλλες τυπικὲς ἐκδηλώσεις; Δώρο κι εὐχὴ νὰ εἴστε ἐσεῖς γιὰ κείνον. Ἡ φιλία σας νὰ φέγγει μὲ τὸ δικό της φῶς κι ὄχι μὲ τὴ δανεικὴ ἀνταύ-

γεια τῶν δώρων. Οἱ μικροὶ ἄνθρωποι ζητοῦν συγγνώμη, σκύβουν τὸ κεφάλι, ψελλίζουν μακρήγορες δικαιολογίες, καὶ σωρεύουν ὅ ἕνας στὸν ἄλλο ἀντικείμενα ποὺ φαίνονται, γιατί δὲ μποροῦν νὰ χαρίσουν οὐσία.

Εἴμαστε πνιγμένοι ἀπὸ παρόμοιες προκαταλήψεις ποὺ πηγάζουν ἀπ' τὴν αἰσθήσει, καὶ εἴμαστε δούλοι τῆς λατρείας τῆς ποσότητας. Μὰ ὁ Θεὸς δὲν ἀγαπᾷ τὸν ὄγκο, τὴν ποσότητα καὶ τὸ μέγεθος· ἡ φάλαινα καὶ τὸ ψάρακι ἔχουν γι' Αὐτὸν τὴν ἴδια σημασία. Λέμε πῶς ὁ ποιητὴς εἶναι χασομέρης ἐπειδὴ δὲν εἶναι πρόεδρος, ἔμπορος ἢ χαμάλης. Λατρεύουμε ἕνα θεσμὸ ἐξωτερικῶ καὶ δὲ γιῶθουμε πῶς ἡ αἰτία, ἡ ἀφορμὴ του, εἶναι θεμελιωμένη μέσα μας. Ἡ πραγματικὴ ὁμῶς ὄραση, ἡ ἐξωτερίκευση τῆς ἐνεργειᾶς μας, βρῖσκεται στὶς ἡσυχες ὥρες μας. Τὶς κρίσιμες ἐποχὲς τῆς ζωῆς μας δὲν τὶς καθορίζουν τὰ ὁρατὰ γεγονότα τῆς ἐκλογῆς ἐνὸς ἐπαγγέλματος, τοῦ γάμου μας, τῆς ἀποδοχῆς ἐνὸς λειτουργήματος, καὶ τὰ παρόμοια, μὰ κάποιες σιωπηλὲς σκέψεις ποὺ συνοδοιποροῦν μαζί μας. Κάποιες σκέψεις ποὺ ἀναθεωροῦν ὁλόκληρο τὸν τρόπο τῆς ζωῆς μας καὶ λέγε: «Ἔτσι ἐνεργήσεις, ἔπρεπε ὁμῶς ἔτσι νὰ ἐνεργήσεις». Καὶ σ' ὅλα τὰ κατοπινὰ μας χρόνια, μᾶς παραστέκουν σὰν πιστοὶ συμβουλάτορες, προσπαθώντας νὰ μᾶς κάνουν νὰ ὑπακούσουμε στὶς εἰσηγήσεις τους. Αὐτὴ ἡ ἀναθεώρηση ἢ ἡ διόρθωση εἶναι μιὰ σταθερὴ εὐνάμη, πού, σὰ μιὰ ἐνδόμυχη τάση, ἐκτείνεται σ' ὁλόκληρη τὴ ζωὴ μας. Ὁ σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου, τὸ κυριώτερο μέλημά του, εἶναι ν' ἀφήσει τὸ φῶς τῆς μέρας νὰ τὸν διαποτίσει, νὰ δεχτεῖ νὰ τὸν διαπεράσει ὁ πνευματικὸς νόμος πέρα ὡς πέρα χωρὶς νὰ τὸν σταματᾷ μ' ἐμπόδια, ἔτσι ὥστε σ' ὁποιαδήποτε ἐκδήλωσή του κι ἂν ρίξετε τὴν ἐρευνητικὴ σας ματιὰ, στὸν τρόπο τῆς ζωῆς του, στὸ σπιτικὸ του, στὴν πίστη του, στὶς σχέσεις μὲ τοὺς ἀνθρώπους, στὴ διασκέδασή του, στὴν ψῆφο του, στοὺς ἀγῶνες του, νὰ βλέπετε τὴν ἀληθινὴν καὶ ἀνόθευτη ἔκφραση τοῦ χαρακτήρα του. Γιατί τώρα δὲν εἶναι ὁμοιογενής, μὰ ἑτερόκλητος, οἱ ἀχτίδες τοῦ φωτός καὶ καὶ τῆς ἀλήθειας δὲν τὸν διαπερνοῦν· ἀντίμαχες ροπὲς κουβαριάζονται μέσα του καὶ ἡ ζωὴ του ἔχει χάσει τὴν ἐνότητά της.

Γιατί μ' αὐτὴ τὴν παρεξηγημένη μετριοφροσύνη μας ζητοῦμε σώνει καὶ καλά νὰ ταπεινώσουμε τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἔχουμε μέσα μας καὶ νὰ μικραίνουμε τὴν ἀξία τῆς μορφῆς ποὺ μᾶς δόθηκε καὶ τῆς ἀποστολῆς ποὺ μᾶς ἔχει ἀνατεθεῖ; Ὁ καλὸς καὶ ἐνάρετος εἶναι καὶ ἐκανοποιημένος ἀπ' τὸν κλῆρο του. Ἀγαπῶ καὶ τιμῶ τὸν Ἐπαμεινῶδα, μὰ δὲ θέλω νὰ ἦμουν ὁ Ἐπαμεινῶδας. Νομίζω πῶς εἶναι πιὸ σωστὸ ν' ἀγαπῶ τὴν ἐποχὴ μου, παρὰ τὴ δική του τὴν ἐποχὴ. Οὔτε θὰ μὲ φέρετε σὲ δύσκολη θέση λέγοντάς μου πῶς «ἐκεῖνος ἔδρασε, ἐνῶ ἐσὺ κάθεσαι ἡσυχά· ἡσυχά στὴ γωνιά σου».

Πραγματικά ἡ δράση εἶναι κάτι καλό, ὅταν χρειάζεται νὰ ὑπάρχει δράση, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ κάθεται κανεὶς ἡσυχᾶ, καὶ τοῦτο εἶναι καλό, ὅταν χρειάζεται. Ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἂν ἦταν ὅπως τὸν φαντάζομαι, θὰ μπορούσε νὰ κάθεται ἡσυχὸς καὶ νὰ ἔχει χαρὰ καὶ γαλήνη στὴν ψυχὴ του, ἂν ἡ μοῖρα τοῦ εἶχε ὀρίσει νὰ ζήσει τὴ δική μου ζωὴ. Ὁ οὐρανὸς εἶναι μεγάλος, καὶ χωράει μέσα του καὶ τὴν ἀγάπη καὶ τὴ δύναμη. Σὲ τί θὰ ὠφελήσει νὰ εἶμαστε πολυπράγμονοι καὶ παραεξυτηρητικοί; Ἡ δράση καὶ ὁ στοχασμὸς εἶναι ἐκφράσεις ζωῆς ποὺ περιέχουν τὴν ἴδιαν ἀλήθεια. Ἐνα κομμάτι ξύλο κόπηκε γιὰ νὰ γίνει ἀνεμοδείχτης, ἕνα ἄλλο γιὰ νὰ γίνει τραβέρσα σὲ γεφύρι· τὸ ξύλο χρησίμεψε γιὰ δύο διαφορετικὲς χρησιμότητες, ποὺ ἔχουν ἢ καθεμιὰ τὴν ἀξία τους.

Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ δυσαρεστήσω τὴν οἰκουμενικὴ ψυχὴ. Τὸ γεγονός πὼς βρίσκομαι κάπου μοῦ εἶναι ἀπόδειξη πὼς ἡ ψυχὴ αὐτὴ χρειαζόταν κάποιον σ' αὐτὴ τὴ θέση. Δὲ θὰ κρατήσω λοιπὸν τὸ κόστος μου; Θὰ πρέπει νὰ κρύβομαι καὶ νὰ ξεφεύγω καὶ νὰ ξεγλιστρῶ μὲ χίλιες-δύο ἄτοπες δικαιολογίες καὶ μὲ μάταιες μετριοφροσύνες, πιστεύοντας πὼς θὰ ἦταν αὐθάδεια μου νὰ πάρω τὴ θέση ποὺ μοῦ ὀρίστηκε; καὶ πὼς ἦταν αὐθάδεια τους, τοῦ Ἐπαμεινώνδα καὶ τοῦ Ὀμήρου, νὰ ἔχουν πάρει τὴ θέση ὑποῦ τοὺς ἔταξε ἡ οἰκουμενικὴ πρόνοια; καὶ πὼς ἡ ὑπέρτατη αὐτὴ ψυχὴ δὲν ξέρει ποιὲς ἀκριβῶς εἶναι οἱ ἀνάγκες της; Ἐξ ἄλλου, χωρὶς περισσὴ ἐπιχειρηματολογία, δὲν εἶμαι δυσαρεστημένος ἀπὸ τὴ θέση μου. Ἡ καλόγνωμη αὐτὴ ψυχὴ μὲ γεμίζει κάθε μέρα μ' ἐφόδια χαρᾶς καὶ δύναμης. Δὲ θὰ μικραίνω τὴν ἀξία αὐτῆς τῆς εὐφρόσυνης εὐλογίας, ἐπειδὴ ἄκουσα πὼς σ' ἄλλους ἡ ψυχὴ φανερώθηκε μ' ἄλλο σχῆμα.

Κι ὕστερα γιὰτὶ νὰ μᾶς φοβίζει ἡ λέξη Δράση; Εἶναι μιὰ ταχυδακτυλουργία, ἕνα σόφισμα τῶν αἰσθήσεων — τίποτα περισσότερο. Γνωρίζουμε πὼς ὁ πρόγονος κάθε πράξης ἦταν μιὰ ἰδέα. Τὸ στομωμένο μυαλὸ δὲ νομίζει πὼς εἶναι τίποτα ἂν ὅν ντυθεῖ μὲ κάποιο κραυγαλέο περίβλημα — τὸ φιλανθρωπικὸ σωματεῖο, τὴν πανηγυρικὴ δωρεά, τὴν ἑμαυρικὴ προσοχή, τὸ ἀνώτερο ἀξίωμα ἢ ὅτιδήποτε ἄλλο ποὺ ἐκδηλοῦν καὶ ἀπλᾶ φανερώνει πὼς κάτι εἶναι. Ἐνῶ ὁ φωτισμένος νοῦς ξαπλώνεται κάτω ἀπ' τὸν ἥλιο καὶ κοιμάται, καὶ κατάβαθρά του νιώθει τὴν ἀνείπωτη μακαριότητα πὼς εἶναι Φύση. Ἡ ἰδέα, ὁ στοχασμὸς εἶναι πράξις.

Γιὰ νὰ κάνουμε μεγάλες πράξεις, ἄς γίνουμε πρῶτα μεγάλοι. Ἡ κάθε πράξις ἔχει μιὰν ἀπεριόριστη ἐλαστικότητα, καὶ ἡ πιὸ ἀσήμαντη εἶναι δεκτικὴ ἀπέραντης προβολῆς, ὥστε νὰ ἐπισκιάσει τὸν ἥλιο καὶ τὸ φεγγάρι. Ἄς ἀναζητοῦμε τὴν εἰρήνη, στὴν τάξι. Ἄς ἐκπληρώνουμε στὴν ἐντέλεια τὰ καθήκοντά μας. Τί χρειάζεται νὰ χάνομαι σὲ περιπλανήσεις μέσα στὴν ἐλληνικὴ

φιλοσοφία και την Ιταλική ιστορία, ἐνόσω ἀκόμα εἶμαι ὀφειλέτης στοὺς εὐεργέτες μου; Πῶς τολμῶ νὰ ξεχνιέμαι διαβάζοντας τίς ἐκστρατεῖες τοῦ Οὐάσιγκτον, ὅταν ἀφήνω ἀναπάντητες τίς ἐπιστολές ποὺ μοῦ ἔστειλαν; Μήπως καὶ μετὰ τὰ περισσότερα διαβάσματά μας δὲ γίνεται τὸ ἴδιο; Εἶναι μιὰ μικρόψυχη λιποταξία ἀπ' τὸ κύριο ἔργο μας, ὅταν χασομεροῦμε παρακολουθώντας τὰ ἔργα τῶν ἄλλων. Εἶναι ἀργόσχολο σεργιάνι. Ὁ Βύρων λέει γιὰ τὸν Τζᾶκ Μπᾶντιγκ πῶς :

Μὴν ξέροντας τί νὰ πεῖ τό 'ριξε στὴ βλαστήμια.

Τὸ ἴδιο μπορῶ νὰ πῶ κι ἐγὼ γιὰ τὴν παράλογη χρῆση τῶν βιβλίων — δὲν ἤξερε τί νὰ κάνει καὶ τὸ ἔριξε στὸ διάβασμα. Δὲν εἶχα μετὰ τί νὰ γεμίσω τίς ὥρες μου καὶ βρῆκα τὸ Βίο τοῦ Μπράντ. Εἶναι πολὺ ἀλλόκοτη μιὰ τέτοια φιλοφροσύνη ποὺ κάνουμε στὸν Μπράντ, ἢ στὸν στρατηγὸ Σάϋλερ, ἢ στὸν στρατηγὸ Οὐάσιγκτον. Ἡ ζωὴ μου θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἔπως κι ἐκείνων ἢ ζωὴ — σὲ πράξεις, σὲ γεγονότα, ὅμοια εἶτε διαφορετικά. Καλύτερα νὰ φέρω τὸ ἔργο μου σὲ τέτοια ὀλοκλήρωση, ὥστε ἄλλοι χασομέρηδες, ἂν τὸ θελήσουν, ἄς συγκρίνουν τὴ δική μου τὴ σπουδαιότητα μ' ἐκείνων, κι ἄς βροῦν πῶς ταυτίζονται οἱ ζωές μας σ' ὅ,τι ἔχουν καλύτερο.

Αὕτῃ ἢ ὑπερ-εκτίμηση τῶν ἱκανοτήτων τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ τοῦ Περικλῆ, κι ἢ ὑπο-εκτίμηση τῶν δικῶν μας δυνατοτήτων, ὀφείλεται στὸ ὅτι θεληματικὰ ἀγνοοῦμε τὸ γεγονὸς πῶς ὑπάρχει μιὰ ἐνιαία φύση. Ὁ Βοναπάρτης εἶχε ἓνα καὶ μοναδικὸ ἀξιολογικὸ κριτήριον, καὶ βράβευε μετὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ τὸν ἀξιοστρατιώτη, τὸν ἀξιοἀστρονόμον, τὸν ἀξιοποιητὴ καὶ τὸν ἀξιοἠθοποιό. Ὁ ποιητὴς χρησιμοποιεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Καίσαρα, τοῦ Ταμερλάνου, τοῦ Μποντούκα, τοῦ Βελισάριου· ὁ ζωγράφος παίρνει γιὰ θέμα τοῦ τῆ συμβατικῆς ἱστορίας τῆς Παρθένου, τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἢ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου. Μετὰ τοῦτο, δὲν ἀναφέρεται στὴν ὕλική φύση αὐτῶν τῶν συμπτωματικῶν προσώπων, ποὺ εἶναι τυποποιημένες πιά μορφές, μὰ τὸ κάνει γιὰ νὰ περιγράψει τὴν περιπέτεια τῆς ἐσώτερης φύσης ποὺ ἐνσάρκωναν. Ἄν ὁ ποιητὴς γράψει ἓνα γνήσιο δράμα, εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ζεῖ τὸν Καίσαρα κι ὄχι ὁ ἠθοποιὸς ποὺ θὰ τὸν ὑποδυθεῖ. Τότε εἶναι πού, μετὰ τὴ δύναμη τῆς σκέψης του, μετὰ τὸ πάθος του, μετὰ τὴ σοφία του καὶ μετὰ τὴν ἀνάταση, τὴ μοναδικότητα καὶ τὴ μεγαλοσύνη τῆς καρδιάς του, μετὰ τὴν αὐτάρκεια καὶ τὴν ἀποκοτιά του, ἀποδείχνει τὴ μηδαμινότητα τῶν ὄσων λογαριάζονται στέρεα καὶ πολύτιμα στὸν κόσμον — ἀνάκτορα, κῆποι, χρήματα, καράβια, βασίλεια — προβάλλοντάς τὴ δική του ἀσύγκριτη δημιουργικὴ ἀξία. Ὁ ἄνθρωπος ἄς πιστεύει στὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, κι ὄχι σὲ ὀνόματα, σὲ χώρες καὶ

σὲ πρόσωπα. Ἐνσαρκωθεῖ ἡ μεγάλη ψυχὴ στὸ σῶμα κάποιας γυναίκα, μιᾶς Ντόλλυ ἢ μιᾶς Τζόαν, κι οἱ σπιτικές δουλειές ποὺ θὰ κάνει θὰ φαντάζουν ὑπέροχες κι ἁρμονικές. Ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι εἴμαστε τὰ φωτόμετρα, τὰ εὐαίσθητα ἐκεῖνα ὄργανα ποὺ μετροῦνε τὴ σῶρευση αὐτῆς τῆς ρευστῆς οὐσίας. Μποροῦμε γὰ ἀνιχνεύσουμε τὴν ὑπαρξὴ τῆς αἰώνιας φλόγας, μέσα σὲ καθεμιὰ ἀπ' τὰ ἑκατομμύρια τῶν μεταμορφώσεων τῆς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΑΥΣΑΝ